

УДК 821.161.2.09'06

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/38-3-16>

Галина СОКОЛ,

orcid.org/0000-0002-5541-3246

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри філології та перекладу

Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

(Івано-Франківськ, Україна) *halyna4@ukr.net*

Наталія ВЕСЕЛОВСЬКА,

orcid.org/0000-0002-7294-1657

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри філології та перекладу

Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

(Івано-Франківськ, Україна) *ves_natali@ukr.net*

ЗЕМЛЯ ЯК ОСЕРДЯ УКРАЇНСЬКОГО ФІЗИЧНОГО Й ДУХОВНОГО БУТТЯ В ПОВІСТІ ГАЛИНИ ЖУРБИ «ЗОРІ СВІТ ЗАПОВІДАЮТЬ»

У статті досліджено художній код повісті Галини Журби «Зорі світ заповідають», а також специфіку творення макро- і мікробразів твору через призму національної самобутності. В основі використаної методології – філософія національної ідеї та осмислення художньої реалізації в аналізованому тексті основних рис етнопсихології українців. У дослідженні продемонстровано на прикладах, що однією з основних рис ментальності українців є антеїзм – «інтимний зв'язок із землею та природою». Окремо зазначено, що саме завдяки такому ставленню представників української нації до землі формується наш своєрідний національний характер і такі якості, як сентиментальність, чуттєвість, релігійність, креативність. Проаналізовано дії і вчинки персонажів повісті, показано їх тісний зв'язок із землею та прагнення бути на ній справжнім господарем. Наведено приклади цієї «незаспокоєної тяги» українських селян до землі, що наскрізною ниткою проходить не лише через цей твір письменниці. З'ясовано, що епічність і розлогість викладу виражені саме завдяки постійній присутності волинських чорноземів як повноправного персонажа твору.

Зосереджено увагу на періоді початку війни та революції, проаналізовано, як такі жахливі випробування нищать узвичаєний лад, уцелит розбивають колишні цінності, а також ведуть до грандіозних змін у психології селянина, дають йому власне усвідомлення як частини етносу. Галина Журба передає не лише крах всезагальної мрії про земельні наділи від царя, а й показує перші несміливі кроки до «українізації». Простежено, як головні герої повісті усвідомлюють свою національну сутність, як любов до землі і, відповідно, до Батьківщини-України, допомагає їм глибше зрозуміти та прийняти свою національну належність.

Закономірно випливає висновок, що повість Галини Журби «Зорі світ заповідають» – це твір про землю і національно свідому людину, що омиває цю землю своєю кров'ю, потом, своїми мріями і сподіваннями.

Ключові слова: антеїзм, чорнозем, національна самобутність, національний характер, голос крові.

Halyna SOKOL,

orcid.org/0000-0002-5541-3246

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Philology, Interpreting and Translation

Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

(Ivano-Frankivsk, Ukraine) *halyna4@ukr.net*

Nataliia VESELOVSKA,

orcid.org/0000-0002-7294-1657

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Philology, Interpreting and Translation

Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

(Ivano-Frankivsk, Ukraine) *ves_natali@ukr.net*

THE EARTH AS THE CORE OF UKRAINIAN PHYSICAL AND SPIRITUAL EXISTENCE IN HALYNA ZHURBA'S STORY "THE DAWNS BEQUEATH THE WORLD"

The article examines the artistic code of Halyna Zhurba's story "The dawns bequeath world", as well as the specifics of creating macro- and micro images of the work through the prism of national identity. The methodology used is based

on the philosophy of the national idea and comprehension of artistic realization of the main features of Ukrainians' ethnopscychology in the author's text. In the course of this research it was demonstrated on examples that one of the main features of the Ukrainians' mentality is antheism – "intimate connection with the earth and nature". It is separately noted that due to such attitude of the representatives of the Ukrainian nation to the land our original national character and such traits as sentimentality, sensuality, religiosity, creativity are formed. The actions and deeds of the story's characters are analyzed, their close connection with land and desire to become real masters on it are analysed. Examples of this "unsettled urge" of Ukrainian peasants to the land that runs like a through thread not only through this writer's work are provided. It has been found out that epic, expansive presentation is expressed by the constant presence of Volyn chernozems as a full-fledged character of the work.

A separate aspect is the beginning of war and revolution, those terrible trials that destroy the usual system, shatter the old values, but also lead to great changes in peasant's psychology, give him his own awareness as a part of the ethnic group. Halyna Zhurba conveys not only the collapse of the universal dream of getting land plots from the king but also shows the first timid steps on the way to "Ukrainization". Thus, it is observed as the awareness of their national essence by the story's main characters, their love to land and to homeland-Ukraine help them to understand and accept their nationality deeper.

It is natural to conclude that Halyna Zhurba's story "The dawns bequeath the world" is a work about land and a nationally conscious person who nurtures this land with his blood, sweat, his dreams and hopes.

Key words: antheism, chernozem, national identity, national character, voice of blood.

Постановка проблеми. Поява у вітчизняному літературознавстві ґрунтовних монографій та статей, що базуються на ментальності як одному з елементів системного аналізу (М. Ільницького «Драма без катарсису: Сторінки літературного життя Львова першої половини ХХ століття», С. Андрусів «Модус національної ідентичності: Львівський текст 30-х років ХХ ст.», В. Моренця «Національні шляхи поетичного модерну першої половини ХХ ст.: Україна і Польща», П. Іванишина «Вульгарний «неоміфологізм»: від інтерпретації до фальсифікації Шевченка», Н. Шумило «Під знаком національної самобутності», Ю. Барабаша «Історіософія Тараса Шевченка», І. Руснак «Я був повний Україною...»: художня історіософія Уласа Самчука та ін.), засвідчила відмову від космополітичних гасел шукання якоїсь «рафінованої», неангажованої художності нашої мистецької спадщини і актуальну потребу прочитання класики з позицій національно-екзистенційних. Наріжним каменем у застосовуваній тут методології стає філософія національної ідеї. Ба більше, адже саме «логіка національного мислення, трансформована через призму індивідуального письменницького таланту, становить специфіку художнього світобачення митця» (Мафтин, 2005: 158). Тому постановка проблеми у нашому дослідженні вмотивована необхідністю прочитання творчої спадщини Галини Журби (однієї зі значних постатей українського літературного процесу міжвоєнного двадцятиліття, що творився і на теренах Західної України) саме з позицій виявлення та художньої реалізації у її текстах чільних рис етнопсихології українців. Окрім того, повісті «Зорі світ заповідають» та «Революція іде», що силою художнього вираження, як засвідчили читачькі відгуки в західноукраїнській періодиці 30-х, не поступалися «Волині» Уласа Самчука, і досі (як і вся творчість Галини Журби) є маловідомими широкому колу читачів.

Аналіз досліджень. Проблему землі й усвідомлення українським селянином своєї «самості» розглянуто в окремому розділі монографії С. Андрусів «Модус національної ідентичності...» саме на матеріалі повісті «Зорі світ заповідають». До вивчення літературної спадщини Галини Журби звертались також Н. Мафтин, А. Гуляк і Н. Науменко, П. Іванишин, В. Мацько та М. Комариця.

Мета статті – «прочитати» художній код повісті Галини Журби, специфіку творення макро- і мікробразів твору через призму національної самобутності.

Виклад основного матеріалу. На думку етнопсихологів, однією з основних рис ментальності українців є антеїзм – «інтимний зв'язок із землею та природою» (Янів, 1999: 43). Саме ним умотивована своєрідність нашого національного характеру, зокрема такі його риси, як сентиментальність, чуттєвість, релігійність, креативність, «філософічна застанова про призначення людини й життя», скерованість до «ідеї чи ідеалу, що перевищує границі життя» (Янів 1986: 146). Тому антеїзм як домінанта нашого менталітету всуціль пронизує українське мистецтво, зокрема літературу. Цим чинником пояснюється і той факт, що з втратою державності, з втратою Батьківщини в добу більшовицької окупації українські митці, котрі опиняються в Галичині, Польщі, Чехії, звертаються до «космогонічних» жанрів (С. Андрусів), прагнуть зберегти самі підвалини духовного буття нації: «підтримуючи вогонь загроженої національної ідентичності, утверджувати присутність у світі неприсутніх для нього українського народу та його культури» (Андрусів 2000: 131). Серед таких «космогонічних» жанрів дослідниця називає «сільську прозу», що несе «код Простору, Голос Землі, Дому». Найяскравішими митцями, що творили в літературному дискурсі Західної України 30-х саме таку прозу, є Улас Самчук, Галина Журба, Іван Керницький.

Галина Журба (Галина Маврикіївна Домбровська) належала до старшого мистецького покоління, адже в літературу вона увійшла ще на початку століття. Однак глибина її епічного таланту сповна розкрилася саме у прозі тридцятих.

Під час евакуації уряду УНР Галина Журба емігрувала до Польщі, де опинилася в таборі для полонених українських вояків у Тарнові. Згодом переїхала до Львова. У видавництві «Батьківщина» були надруковані такі дві її повісті про визвольну війну, як «Зорі світ заповідають...» (1933) та «Револуція йде» (1937). За першу повість авторці присуджено премію ТОПЖу.

За влучним висловом сучасника Галини Журби Миколи Голубця, повість «Зорі світ заповідають» – «це закросена на епос картина дореволюційного побуту волинського села, в душевних нетрях якого дрімає [...] ще не заспокоєна тяга до землі» (Голубець, 1994: 64). Галина Журба належала до тих митців, котрі не намагалися долучитися до будь-якої з літературних груп чи рухів, що постали в західноукраїнському літературному процесі міжвоєнного двадцятиліття. Однак її твори цілком відповідали загальній меті західноукраїнського письменства, меті, що об'єднувала митців різних ідейних скерувань, – утверджувати духовний образ України, національний Космос, сакральні українські міфологеми.

У центрі твору «Зорі світ заповідають» – волинське село, родина малої Дарки – одна з мільйонів селянських родин у переддень і початок війни і революції, тих жахливих випробувань, що нищать узвичаєний лад, ущент розбивають колишні цінності, однак ведуть і до грандіозних змін у психології селянина, дають йому власне усвідомлення як частини етносу.

Усе, що відбувається в житті персонажів твору, показано через тісний зв'язок із землею. Епічність, розлогість викладу увиразнюється саме постійною присутністю волинських чорноземів як повноправного персонажа твору: «Земля Волинська мерцем незастиглим лежала заплющена під зажуреним небом. (...) Ранок при її узніжжю, а Вечір у головах ставив червону стрічку. Кадильним димом обкурював її. Потім приходила у чорних ризах зажурена Ніч. Світила лампаду й Псалтир над нею читала.

Лежала непорушно із заціпенілими устами, без віддиху майже, жива і мертва, кривлею лишень тепла» (Журба, 1994: 20). Напівживий, припавши до її лона, ледь животів і український селянин. Цей своєрідний паралелізм – «...припавши ниць до чорнозему, сам, як земля чорний, спав на землі господар. Обдертий, незнаючий, безмовний Укра-

їнський селянин» – увиразнює трагедію всієї нації, трагедію господаря землі, що «гнув покірною шию, топився в горілці, називав себе «руським» та мрів сон про землю. Був, як худоба, або дитина. На зрошених його потом ланах випасалося чужинецьке панство» (Журба, 1994: 20). Одвічною сторожею, що зігнула цих кволих нащадків могутнього колись козацького племені, є економи, пани, жид-лихвар, піп із союзу «русскаво народа», цар і горілка. Однак саме в цих сутінках, що запали над українською землею, уже жевріє щось нове, потужне і могутнє (як народження нового світу).

Палії (на перший погляд) є звичайною волинською родиною, що проходить шлях від сліпої й безмежної любові до свого чорнозему, покори перед усталеною несправедливістю, хижим «чужинецьким панством», до усвідомлення своєї національної сутності, любові до землі як Батьківщини-України. Голос крові, що її пролили далекі предки Паліїв за волю, бентежить нащадків, представників чорноземної раси, котра забула про свої корені і співає на м'яниці про «сааалаавейка». Дід Захарко наче вичакловує зруйнований український космос своїми оповідями про щось давнє, майже таємне, те, що з негасимою силою б'ється в жилах його дітей і онуків – «Палієва кров» – головою накладе, а своїм не поступиться. Довгими зимовими вечорами, підсвічені веселим танцем вогню в печі, збираються Палії за нехитрою бідацькою вечерею. І оживає в дідових розповідях аристократичний дух козацької крові, тих лицарів, що мстились за людську кривду: «де не пройдуть – ні жида, ні пана. А з дворів тільки попіл». Їхні предки є серед тих дев'ятисот гайдамаків, що замучила цариця Катерина: «як навалили на них землю, то кров біла догори в чоловічий зріст». Земля, просякнута кров'ю роду і щедро зрошена потом, кличе молодшого Палія шукати відповіді на «жагучі питання»: «...він навіть не знає, хто вони були, які були, коли, за що замучені? (...) Він же від них, із цих самих, що головами наклали. Із тої самісінької крові. Він бідний, темний мужик, що нічого не знає» (Журба, 1994: 32).

Земля – осердя українського фізичного й духовного буття. Джерело життя і відповідь на всі запитання українського селянина. І він, як Антей, припадав до неї своєю змученою душею. Галина Журба талановито, художньо переконливо зуміла показати цей інтимний зв'язок персонажів своєї повісті із землею: «Він лиш до землі у безтямі тулився. Вона потайки горнула його до своєї порепаної груді. (...) Лизала його потайки темними ночами. Зализувала рани та спивала сльози. Грішну й непорочну його душу сповідала. Виколисувала

в ньому невсипущу тугу» (Журба 1994: 20). Земля для старого Захара Палія є живою, вона і годувальниця, і дитина, і мірило совісті, правди, самої людської сутності: «Мужик без землі, мов те дерево без коріння, як не поливай, всохне. (...) Ти до неї руками, ласкаво, як до дитини, приголубиш, поплакаєш, а вона тобі вп'ятеро, вдсятеро. Земля любить правду і по правді дає. Земля сама правда і другої мені не тра» (Журба, 1994: 24). Земля може бути святістю, найвищою мрією.

Палії прагнуть прикупити десятинку, кожна зароблену тяжкою працею копійчину складають, щоб реалізувати свою мрію. Для них ця (ще не куплена) земля «мов святочна запаска. (...) На ній зростав усміхнений спокій, колосилися надії. Усі прагнення, змагання збігалися до неї, обсідали межі й не хотіли мандрувати далі» (Журба, 1994: 36). Однак усезагальна мрія про те, що цар після війни наділить усіх землею, обертається для багатьох страшною трагедією: гине в безглуздій бойні Сень Кондра, тисячі й мільйони таких Сенів... Старий Кондра прозріває: «От і цар дав землю. Вже не маю сина» (Журба, 1994: 42). Для Григора Палія земля стає голосом совісті, муками сумління за вбитого в рукопашній бою українця з ворожої армії: коли він, п'яний від щастя, сіяв озимину, раптом здавалося йому, що виблискував із ріллі закривавлений штик.

Війна прискорює процес визрівання в душах українського селянина усвідомлення власної національної ідентичності. Листи, що їх надсилає Григій зі шпиталю, є своєрідною «діаграмою» зростання такого усвідомлення: вони, писані спочатку каліченою українською мовою, чимраз глибше «українізуються». І річ не лише в мові. Зникає наївна Григорова віра в «Расею» і доброго «царя-батюшку», котрий після війни наділить усіх землею. Григій (спочатку під впливом роз-

мов із медсестрою Наталею, а згодом – власних роздумів і воєнного (часами жакливого) досвіду) починає все глибше усвідомлювати національну належність. Своєрідною кульмінаційною точкою цього усвідомлення став спогад про бій, у якому Григій заколов багнетом австрійця.

Свою національну «інакшість» усвідомлюють навіть діти. Через село Паліїв проходить лінія фронту, тому все населення вивозять у Калузьку губернію. Тут волиняків дивує нечупарність, негостинність місцевого населення, бруд і занепад на побутовому рівні. Їхні далекі села видаються раєм (порівняно з «деревнями»). Коли над Даркою насміхаються, що вона «хохлушка-лягушка», дівчинка раптом знаходить аргумент, який підкреслює всю вищість, духовний «аристократизм» переселенців: «Зато у нас хати біленькі, а у вас, як хліви.

– А що ні? ... – закричали радісно «біженецькі», – задрипані, смердючі. Ой, гвалт! Худоба геть і люди вкупі. У нас свині в кращих сидять» (Журба, 1994: 44). За слушним зауваженням С. Андрусів, «коди тексту повісті, особливо наративний, організовані з двох просторових і часових кутів зору (дівчинки з поетичним світосприйманням і дорослої авторської свідомості)», тому повість пронизана «ностальгією за раєм безповоротного минулого сільського дитинства, коли людина, родина і земля були одним цілим, сумним і прекрасним царством землі» (Андрусів, 2000: 227).

Висновки. Повість Галини Журби – це художній літопис великих випробувань народу, пробудження національної свідомості серед селянства. Це твір про землю і людину, що плакає цю землю своєю кров'ю, потом, своїми мріями і сподіваннями. Персонажі повісті Галини Журби не мислять себе без землі; вона – основа їх фізичного і духовного буття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрусів С. Модус національної ідентичності: Львівський текст 30-х років ХХ ст. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2000, Тернопіль: Джура, 2000. 340 с.
2. Голубець М. Післяслово. *Дзвін*. 1994. № 10. С. 64
3. Гуляк А., Науменко М. Сенсорні чинники настроєвості в оповіданні Галини Журби «Черешні». Серія «ХХ століття: від модерності до традиції». Творчість Галини Журби і міжвоєнна доба в українській літературі: збірник наукових праць. Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2014. Вип. 3. С. 31–38.
4. Журба Г. Зорі світ заповідають. *Дзвін*. 1994. № 10. С. 17–64.
5. Іванишин П. Націософські засади тлумачення творчості Галини Журби: вісниківський аспект. Серія «ХХ століття: від модерності до традиції». Творчість Галини Журби і міжвоєнна доба в українській літературі: збірник наукових праць. Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2014. Вип. 3. С. 56–67.
6. Мафтин Н. Етнопсихологічна парадигма новелістики Уласа Самчука. Збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської наукової конференції. Рівне: Волинські обереги, 2005. С. 157–166.
7. Мафтин Н. Західноукраїнська та еміграційна проза 20–30-х років ХХ століття: парадигма реконквісти: монографія. Івано-Франківськ, 2008. 356 с.
8. Шумило Н. Під знаком національної самобутності. Київ: Задруга, 2003. 354 с.
9. Янів В. Психологічні основи окциденталізму. Мюнхен: Український Вільний Університет, 1986. 204 с.

10. Янів В. Релігійність українця з етнопсихологічного погляду. *Народна творчість та етнографія*. 1999. № 5–6. С. 39–54.

REFERENCES

1. Andrusiv S. Modus natsionalnoi identychnosti: Lvivskiy tekst 30-kh rokiv XX st. [Modus of national identity: Lviv text of the 1930s.]. Lviv: Lvivskiy natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka, 2000, Ternopil: Dzhura, 2000. P. 340. [in Ukrainian].
2. Holubets M. Pisliaslovo. [Afteward]. Dzvyn. 1994. (№10). P. 64. [in Ukrainian].
3. Huliak A., Naumenko M. Sensorni chynnyky nastroievosti v opovidanni Halyny Zhurby «Chereshni». [Sensory mood factors in Halyna Zhurba's story "Cherries"]. Seriiia «XX stolittia: vid modernosti do tradytsii». Tvorchist Halyny Zhurby i mizhvoienna doba v ukrainskii literaturi: zbirnyk naukovykh prats. LLC firm «Planer» Vinnytsia, pp. 31–38. [in Ukrainian].
4. Zhurba H. Zori svit zapovidaiut. [The dawns bequeath the world]. Dzvyn. 1994. (№10). pp. 17–64. [in Ukrainian].
5. Ivanyshyn P. Natsiosofski zasady tлумachennia tvorchosti Halyny Zhurby: visnykivskiy aspekt. [National-philosophical principles of Halyna Zhurba's creativity interpretation: bulletin aspect]. Seriiia «XX stolittia: vid modernosti do tradytsii». Tvorchist Halyny Zhurby i mizhvoienna doba v ukrainskii literaturi: zbirnyk naukovykh prats. LLC firm «Planer» Vinnytsia, pp. 56-67. [in Ukrainian].
6. Maftyn N. Etnopsykholohichna paradyhma novelistyky Ulasa Samchuka. [Ethnopsychological paradigm of Ulas Samchuk's short stories]. Zbirnyk naukovykh prats za materialamy Vseukrainskoi naukovoї konferentsii. Rivne: Volynski oberehy, 2005. pp. 157–166. [in Ukrainian].
7. Maftyn N. Zakhidnoukrainska ta emihratsiina proza 20–30-kh rokiv XX stolittia : paradyhma rekonkisty : monograph. [Western Ukrainian and Emigration Prose in the 20-30s of the XX century: the Reconquista Paradigm]. Ivano-Frankivsk, P. 356. [in Ukrainian].
8. Shumylo N. Pid znakom natsionalnoi samobutnosti. [Under the sign of national identity]. K.: Zadruga, 2003. P. 354. [in Ukrainian].
9. Yaniv V. Psykholohichni osnovy oktydentalizmu. [Psychological foundations of Occidentalism] Miunkhen: Ukrainian Free University, 1986. P. 204. [in Ukrainian].
10. Yaniv V. Relihiinist ukraintsia z etnopsykholohichnoho pohliadu. Narodna tvorchist ta etnohrafia. [The religiosity of Ukrainians from an ethnopsychological point of view]. Folk art and ethnography 1999. (№ 5-6). pp. 39–54. [in Ukrainian].